

***Pentru o nouă istorie a teritoriului și populației.
Perspectiva istoriei urbane***

Prezentarea activității mele profesionale urmărește principalele teme abordate de la obținerea titlului de Doctor în Istorie (2005), până în prezent:

- a. istoria Bisericii Greco-Catolice din Transilvania;
- b. unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei;
- c. istoria toleranței religioase în Transilvania;
- d. Transilvania în secolul al XVIII-lea;
- e. istoria minorităților religioase.

Aceste teme reflectă evoluția interesului meu științific dinspre istoria ecleziastică a românilor transilvăneni, spre cea generală a Principatului transilvănean în secolul al XVIII-lea, din perspectivă confesional-religioasă, socială și culturală, iar mai recent spre cercetarea istoriei minorităților religioase, cu predilecție a celei evreiești. Schimbarea unghiului de abordare se explică prin convingerea care mi s-a conturat treptat că românii, ca un grup confesional distinct, cu o proprie identitate, nu pot fi înțeleși izolat de celelalte grupuri confesionale sau comunități religioase cu care au intrat în contact în decursul istoriei premoderne și moderne. Ei au constituit într-o măsură similară un obiect al guvernării pentru autoritatea centrală laică și ecleziastică adeptă a modernizării, iar tensiunea dintre acceptarea schimbării și rezistență a condus în timp la modificarea imaginii specifice comunităților etnice din Transilvania premodernă. Într-o anumită măsură, această imagine mai poate fi percepută astăzi prin intermediul patrimoniului care le-a aparținut și le-a conferit o anumită identitate. Locurile și spațiile sacre îl conservă încă în parte și ne ajută uneori să reconstituim universul comunităților dispărute. Istoria edifică astfel o punte de legătură cu prezentul, iar cercetătorul trebuie să coboare din arhive pentru a regăsi vestigiile trecutului în lumea reală, putând astfel să-și diversifice perspectivele analizei. Așadar, evoluția dinspre ecleziastic spre social și patrimonial, respectiv de la confesiunile istorice majoritare la comunitățile minoritare și la modul în care acestea au marcat cu deosebire peisajul urban al Transilvaniei epocii premoderne și moderne, caracterizează activitatea mea științifică din perioada avută în vedere.

Teza de doctorat, consacrată activității episcopului greco-catolic Ioan Bob (1782-1830), s-a încadrat cu prioritate istoriei instituțiilor ecleziastice, în contextul tendinței istoriografiei românești de după 1989 de recuperare critică a istoriei Bisericii, îndeosebi Greco-Catolice, sever cenzurate și ideologizate în timpul regimului comunist. Fără a putea epuiza un subiect a cărui complexitate era concordantă vastității materialului documentar existent, cercetarea prilejuită de redactarea tezei a lăsat deschise direcții fertile de investigație. Pe unele dintre acestea le-am aprofundat ulterior, altele rămânând puncte de plecare posibile pentru o reluare a subiectului dintr-o altă perspectivă.

Insistența asupra istoriei generale a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania din secolul al XVIII-lea a avut ca prim rezultat publicarea volumelor de documente consacrate tulburărilor confesionale de la mijlocul secolului al XVIII-lea (*Despre Biserica românilor din Transilvania. Documente externe (1744-1754)*, în colaborare cu Laura Stanciu și Keith Hitchins), respectiv ediția conscripției confesionale a clerului și Bisericii Greco-Catolice din anul 1767 („... *virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda ...*”. *Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, în colaborare cu Ana Dumitran și Florean-Adrian Laslo). Importanța celei din urmă este reflectată de includerea ei în volumul mai recent publicat de Ambrus Miskolczy și Árpád E. Varga (*Jozefinizmus tündérországban. Erdély történeti demográfiajának forrásai a XVIII. század második felében*, 2013). În perioada cronologică abordată și de teza de doctorat se încadrează tema de cercetare consacrată

dimensiunii teologice a culturii Școlii Ardelene, în special reprezentanților neglijați ai curentului, precum Dimitrie Vaida sau Teodor Pop. Doar inițiată, această temă rămâne să fie dezvoltată în perioada următoare.

Abordarea subiectului unirii românilor transilvăneni cu Biserica Romei a fost prilejuită de colaborarea la proiectul de cercetare pe această temă inițiat de Fundația Pro Oriente, la care am contribuit cu mai multe studii, publicate în reviste sau în cele două volume de sinteză ale proiectului (*Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, vol. I. *De la începuturi până în anul 1701*; vol. II. *De la 1701 până în anul 1761*). S-a conturat astfel o altă direcție de cercetare, consacrată conturării profilului identitar al românilor neuniți din Transilvania și reflectării istoriografice a acestei teme, materializate deocamdată prin studiile referitoare la perioada cronologică 1701-1744).

Istoria toleranței religioase în Transilvania a constituit subiectul unui proiect de cercetare derulat între anii 2009-2011 (*Etatism și diversitate confesională într-un teritoriu multicultural. Politica de toleranță religioasă în Transilvania în timpul lui Iosif al II-lea*). În acest context, am abordat relațiile interconfesionale din perioada imediat anterioară sau ulterioară publicării Edictului de toleranță (1781) la nivelul tuturor Bisericilor istorice din Transilvania. Rezultate relevante ale proiectului l-au reprezentat volumul de documente *Sub semnul toleranței. Bisericile din Transilvania în documente inedite, 1781-1790*, dar și modificarea direcției de investigație, dinspre cea încadrabilă prioritar istoriei ecleziastice, spre studiul modificărilor sociale din perioada reformismului iosefin. Am semnalat astfel relația dintre Edictul de toleranță și cel de concivilitate (publicat tot în anul 1781), cu relevanță deosebită pentru evoluția societății transilvănene, îndeosebi a comunităților urbane, din ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului următor. Studiul consacrat edificării bisericilor românești în marile orașe ale Principatului transilvănean în noile condiții create de politica de toleranță religioasă a prilejuit începutul modificării direcției de abordare înspre istoria Transilvaniei, cu referire la sfârșitul perioadei premoderne și la cea modernă târzie.

Noua abordare a fost ilustrată de volumul de studii care a reunit lucrările conferinței științifice organizate în anul 2013, sub genericul „Economie și societate în Europa Central-Răsăriteană. Teritoriu, populație, consum”, prin care am pus problema înnoirii cercetării raporturilor dintre economie și societate, pornind de la aprofundarea conceptelor de *teritoriu și populație*, asupra cărora se concentrează și abordarea de față. Studiul evoluției comunităților, îndeosebi urbane, care au intrat, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, în etapa modernizării, ilustrată de încadrarea treptată a periferiilor în teritoriul urban, poate fi aprofundată prin valorificarea sistematică a surselor statistice (conscriptii confesionale, dar și fiscale și militare, recensăminte), ca și a celor cartografice și topografice. Cu deosebire acestea din urmă, mai puțin utilizate de istorici, pot contribui la reconstituirea detaliată a evoluției orașelor. Pe de altă parte, încadrarea celor mai multe dintre orașele transilvănene în tipologia uzitată pe plan european (cea a orașelor mici și mijlocii), ca și investigarea modelelor de dezvoltare ale orașelor de dimensiuni mari sunt în măsură să racordeze cercetarea istorică românească la metodologia istoriei urbane europene. Am abordat această problemă în câteva dintre studiile mai recente, dar pentru dialogul mai strâns dintre cercetarea istorică propriu-zisă și studiile de urbanism și istoria arhitecturii pledează mai ales recentul volum cu titlul *The City and the Great War: Architecture, Urbanism and Society after 1918* (editat în colaborare cu Valeriu-Eugen Drăgan). Acesta extinde sfera investigației spre perioada contemporană, care oferă extrem de utile oportunități de cercetare, de pildă cu privire la consecințele politicilor edilitare din timpul regimului comunist.

Direcția de cercetare căreia i-am acordat o atenție deosebită în ultima perioadă este cea de studiere a istoriei minorităților confesionale și religioase, îndeosebi a evreilor, din perspectiva spațiilor sacre ale acestora (sinagogi și cimitire). Cercetarea inscripțiilor funerare

din cimitirul evreiesc din Alba Iulia, ale cărui începuturi sunt foarte probabil anterioare secolului al XVIII-lea, are și o componentă practică, de conservare și restaurare, posibilă grație colaborării cu specialiști din domeniul topografiei și al restaurării. Nu este de neglijat nici dimensiunea educativă, reflectată prin educarea studenților participanți la proiectul menționat în spiritul protejării patrimoniului și al responsabilității față de moștenirea culturală a comunităților dispărute, acesta fiind cazul multora dintre comunitățile evreiești.

Propunerile de dezvoltare a carierei reies din cele prezentate mai sus. Ele vizează cu prioritate studiul istoric al orașelor, în conformitate cu metodologia istoriei urbane, în care se încadrează și cercetarea patrimoniului minorităților. Alături de moștenirea culturală a comunităților dominante (maghiari, sași, români), acestea au contribuit la conturarea imaginii specifice orașelor transilvănene. Studiul implică o muncă de echipă, atât pentru identificarea materialului documentar, cât și pentru investigațiile de teren, care va oferi fertile teme de cercetare viitorilor doctoranzi. Cursul practic predat studenților de la nivelul Licență de câțiva ani (*Minorități confessionale și religioase*) și cel propus mai recent la masterat (*Minorități etnice*) reflectă și orientarea activității mele didactice în această direcție. Desigur, nu voi neglija nici temele de cercetare mai vechi, care vor oferi și ele subiecte de cercetare doctoranzilor.

Daniel Dumitran